

ՏՂԱՐԵՐ ԵՒ ԿՆՈՒՆՔ

Դաշտան.—Այս գաւառում ևս կանանց դաշտանը առաջին անգամ երևում է 14—15 տարեկան Հասակում, երբ շատերն արդէն ամուսնացած են լինում:

Դաշտանը տեսնում է 3—6 օր. երբեմն էլ մի քիչ անելի: Այժմ սովորել են սրա համար յատուկ շորեր կարել և իրենց օժիտի հետ տանել, մինչդեռ մի տասնեակ տարի առաջ, հէնց այժմ էլ աւելի չքաւորները, բաւականանում են հին շորերի, շատ անգամ կեղտոտ, կտորտանքով:

Հատերը մինչև դաշտանի կտրուիլը մի կամ երկու անգամ զոլ ջրով լուացում են:

Դաշտանի ընթացքում ոչ մի կերակրից կամ խմիչքից չեն զգուշանում:

Մօտաւորապէս իմանում են դաշտանն սկսուելու օրը և եթէ չի սկսում՝ սոխի կճեպը եփում, ջուրը խմում են, կամ ոտները տաք ջուրն են դնում:

Իսկ եթէ դաշտանը ռաստիկ է լինում, ոտները սառը ջուրն են դնում, որի մէջ հանգած կիր են ածում, մէջքին հինալով և մեղրով նախու դնում. (մեղրը քսում են մի շորի վրայ, հինա ցանում և դնում մէջքին):

Ամլութիւն.—Այս գաւառումն էլ ամլութիւնն ըստուծոյ պատիժ են համարում և ամուլ կանանց նախատում են ոչ միայն նրանց սկստանքը, այլև ամուսինները: Սակաւ չի պատահում, որ ամուլ կնոջ ամուսինը ապօրինի կին պահէր՝ քօջախի յարատեւութեանն յուսով:

Առաւելապէս այս նախատինքից ազատուելու յուսով կանայք դիմում են հետեւեալ միջոցներին.—

ա. խնդրում են սրբերի միջամտութիւնը՝ ուխտ գնալով ս. Սարգիս, Սանահին, ս. Նշան և այլ ուխտատեղիները:

Այստեղ մատաղ անելուց յետոյ իրենց գօտին գնում են ուխտատեղու բնօրինակ վրայ և ժամասացութիւնից կամ պատարագից յետոյ խնդրում շատ որդիների հալը մարդու՝ որ գօտին վերցնի և կապի իրենց մէջքին:

բ. Երեք անգամ անցնում են Մ. Զուլավէրի «Ծակքար»¹⁾ և ս. Նշանի «Թնդոցի»²⁾ միջով:

գ. Սուրբ Համարուող Ծիծեռնակի բունը, որ ուրիշ դէպքերում անձեռնմխելի է Համարում՝ քանդում են, լցնում ջրի մէջ և լողանում:

դ. Գրքացների օգնութեան են դիմում:

ե. Կաւէ, բոլորովին չքանացրած քիւլայի (ջրաման) մէջ ջուր են ածում, տանում գերեզմանատուն և մի անյիշատակ (սերունդ, յիշող չունեցող) ննջեցեալի գերեզմանի վրայ իրենց ձեռքերն ու ոտները լուանում և ջրամանը գերեզմանի վրայ կոտրում են:

զ. Պառաւ ննջեցեալին լողացնելիս վերցնում են թիկունքի և արմունկի վրայով վազած ջուրը և խմացնում ամուկ կանանց, ինչպէս և լցնելով ուրիշ ջրի մէջ լողացնում են նրանց:

է. Ծախու են գնում մէջքին, այսինքն հինան և մեղրը խառնելով քաշում են մի շորի վրայ և կապում մէջքին:

Յղութիւն.— Յղութեան օրերում կնոջ դրութիւնը աւելում է փոխում, նոյն իսկ աշխատանքը աւելանում է, որպէսզի աշխատանքի, բնութի տակ երեխան փորումը չմեծանայ և նրան շրջի» (անկողին ձգի):

Այս պատճառով շատ անգամ պատահում է, որ երեխան ծնւում է անտառում, դաշտում, կնոջ աշխատելու ժամանակ. այսպէս՝ Հաղբատում Սոսանց հարս Թայգուլը Օղի լեռան գլխից իջնելիս աղջիկ է բերել, փէշերի (քղանցք) մէջ

¹⁾ Ծակ քարը Մ. Զուլավէրի մօտ մի ահագին ժայռ է, որի մէջ կան երեք ծակեր:

²⁾ «Թնդոց» ս. Նշանի մօտ այն քարայրն է, որտեղ Օհան Օձնեցու աղօթքով ջուր է սկսել բղխել: (Տես Աւանդութիւնների բաժնում):

փաթաթել և բերել զիւր: Մնամանց Վառլառը ձորում ընկող Հաւաքելիս երեխայ է ծնել, փէշի մէջ փաթաթել և բարձրացել զիւր:

Ինչպէս զրազմունքի, այնպէս և ուռնատի և խմլէքի՝ մէջ չեն նախադրուշանում, և նոյն իսկ ընդհակառակը բոլոր քրմահաճոյքները կատարում են, Հաւատարմի, որ եթէ մերժեն, երեխայի աչքը ծուռ կը մնայ: Յղի կնոջ այս որկրամոլութիւնը ժողովուրդը «մտափոխ» լինել է կոչում և թէպէտ մեծ մասամբ կատարում է, սակայն ոչ սակաւ անզամներ էլ իրենք կանայք առանց Հարցնելու կամ ծածուկ անում են, Հաւատացած լինելով, որ երբ օկեարանք իմանան՝ ներողամտութեամբ են վերաբերուելու Այսպէս օր, բլի կինը երբ ռոխորը ուզում է քրուում է մի Հաւ, շերտիք դնում իւր երկու ոտների միջև,¹⁾ մորթում Հաւը և եփում ուտում տնեցիներից ծածուկ:

Յղի կինը Հոգս տանելով, որ իւր որովայնի պտուղը գեղեցիկ լինի՝ խօրովում է աւառի փայծաղը, ուտում և մատը թաթախելով նրա Հիւթի մէջ՝ դնում իւր մարմնի այն մասի վրայ, որի Համապատասխան մասում՝ երեխայի վրայ կամենում է խաբր — սև գծեր — տեսնել:

Նոյն նպատակով դրկցից երկու ձու է գողանում, ուտում և կճեպը զլիւի վերայով թապում ասելով. «Իմ էրեխէն վարդի նման խալեր ունենայ»:

Դեռ չծնուած երեխայի սենն ուրոշելու Համար նայում են մօր փորին, եթէ «երեխան ձախ կողմն է՝ աղջիկ է, իսկ եթէ աջ կողմը՝ տղայ: Ոմանք էլ մի կտոր շիր են ձգում կրակի մէջ և նրա ստացած ձևից դուշակութիւն անում:

Զատ կանայք ուրդի (գործարարար) ուտայնը մատով ծուկում են և ասում. եթէ աքքան օրում այս ծակը լցուի նորից, տղայ կունենամ, իսկ եթէ չլցուի՝ աղջիկ:

Վիժելու Համար դիմում են Հետեւեալ միջոցներին.

¹⁾ Արովհեսեւ ժողովրդի կարծիքով կնոջ մորթածը անսուրբ է, ուստի և նա շերտ է դնում իւր ոտների միջև. որ սղամարդ Համարուի:

- ա. Տատմայրը տրորում է լղի կնոջ փորը:
բ. Այաքլունգ կոչուած միջատը չորացնում, ծծում և ջր-
րով կամ դինով խմում են:
գ. Բարձր տեղից թռչում են:
դ. Պանր իր են բարձրացնում:
ե. Փորին երկանք են դնում և աղում:

Յղի կանանց պաշտպան համարում են Չորեքշրթա-
մուտք, Ուրբերթամուտք և Կիրականուտք ոգիները, ՚ի պա-
տիւ որոնց երեքշարթի՝ լոյս չորեքշարթի, Հինգշարթի՝ լոյս
ուրբաթ, շաբաթ՝ լոյս կիրակի կանայք և մասամբ տղամար-
դիկ կիրակի են պաշտում—գործ չեն անում և առաքատ չեն
մտնում:

Այս ոգիները օգնում են լղի կանանց ծննդաբերութեան
ժամանակ, եթէ միայն վերջիններս պահել են նրանց կիրակին,
իսկ եթէ ոչ՝ վրէժխնդիր են լինում, աւելի դժուարացնելով
երկունքը և կամ առտաւորելով նորածնին. պատմում են, թէ
մինչև անգամ նրանք վրէժ են առնում նրանց ամուսիններից,
եթէ սրանք արգելք են լինում նրանց օրինապահութեան:
Այսպէս, ասում են, թէ մի մարդ շարունակ ստիպել է կնոջը
կիրակմուտք չպահել, չնայելով որ նա սաստիկ ցանկացել է
պահել: Մի կիրակմուտք օր այս մարդը գնացել է գետում ձուկ
որսալու, հակառակ իւր կնոջ աղաչանքներին՝ այդ օրը չաշ-
խատելու: Այստեղ կիրակմուտքը մի երիտասարդի կերպարան-
քով եկել է նրա մօտ, և ասել, թէ ինչո՞ւ կիրակմուտք չես
պահում:—Կիրականուտքը ի՞նչ է, ո՞վ է, որ ես նրա համար
կիրակի բռնեմ, ուզում է թող զայ կոխ բռնեմք:— Լա՛ւ, պա-
տասխանում է այդ երիտասարդը, կիրակմուտքը ես եմ, Եկ տես-
նենք:

Այս ասելով նա բռնում է այդ մարդու ձեռքից և գետը
շփուտում, խեղդում: Մի ուրիշ գիւղացի, որ մօտից լսելիս է
եղել նրանց խօսակցութիւնը, լուր է բերում կնոջը:

—Ես գիտեի, պատասխանում է կինը, որ նրա վախճանը
այդպէս պիտի լինէր, քանի որ նա չէր կամենում կիրակմուտք
պահել:

Ժնունդ. — Երկունքի օրերը մօտենալիս անպատճառ հրապարակում են քահանային, որ Հաղորդութիւն տալ ծննդկանին, որպէսզի նախ հեշտութեամբ ազատուի և երկրորդ՝ դժբաղդ դէպքում անհաղորդ չմեռնի:

Առաջին որդեծնութեան ժամանակ անպատճառ հրապարակում և նոյն իսկ, եթէ ուրիշ գիւղումն է, գնում բերում են ծննդկանի մօրը: Պալիս է նաև տատմայրը, իսկ ծանր դրութեան միջոցին՝ բանիմաց հովիւ — այս նախնական մանկաբարձը, որ կենդանիների վրայ զործնականապէս ուսումնասիրել է մանկաբարձութիւնը: Այսպիսի բանիմաց հովիւները սակաւաթիւ են և յայտնի ամբողջ գաւառին. նրանց դիմում են ոչ միայն իւր համագիւղացիք, այլ և շրջակայ գիւղերից: Սրանցից նշանաւոր է Հաղրատեցի «չոպան Պէւոն», ռզուսլարցի «Աւետանց չոպան Քարսեղը» և այլն: Սրանք նոյն իսկ անդամահատութիւններ են կատարում — ածելու վրայ շոր փաթաթում, ծալքը բաց թողնում և ապա սրանով երեխան կտրրտում, արգանդից հանում են:

Ծննդաբերութիւնը հեշտացնելու համար տատմէրը և տրեցիները դիմում են հետևեալ միջոցների.

ա. Տան մէջ գտնուած բոլոր ծածկուած իրերը, ծալքը, դռները, կարասները, ամանները բաց են ածում, որպէսզի «ծննդկանի արգանդն էլ բացուի»:

բ. Ծննդկանի ամուսնու տրեխի կրունկի մէջ ջուր են ածում և շաղ տալիս ծննդկանի կրծքին, որպէսզի «ինչպէս տրեխի կրունկն է բացւում, այնպէս և ծննդկանի արգանդը բացուի»:

գ. Քղանցքի ծալքով երեք անգամ ջուր են խմացնում ամուսինը կամ կայծակի հարուածի ենթարկուածը և կամ ուլ գորտք օձի բերանից ազատել և երեք անգամ այդ սպանած օձի և գորտի միջով անցել է:

դ. Ամուսինը հերթիկից մի ձու է վալը ձգում, կոտրում:

ե. Ծննդկանի մէջքի վրայ մի հաց են ձեռով կիսում և տալիս աղքատի:

զ. Ծննդկանին տղամարդի գլխարկ են ծածկում, որ-

պէսզի «չարը խափանի, կարծի թէ տղամարդ է, Հեռանայ»։
Է. Հրացաններ են արձակում, որպէսզի «չարերը փախ-
չեն»։

Ը. Գութանը բարձրացնում են կտուրը և մի շրջան գը-
ծում ծննդկանի դտնուած տեղի վերև, որպէսզի «չարերը չը-
կարողանան այդ շրջանից անցնել»։

Իսկ երբ ծննդկանը ուշագնաց է լինում, գլխին մի Հաց
են դնում, ապա երկու կտոր անում, վերան երեք բուռ աղ
ցանում և մի աղքատի տալիս։

Ոմանք էլ Հացը վառում են, ձգում քացախի մէջ և տա-
լիս ծննդկանին հոտոտելու։

Նրբմն էլ ջրախառն քացախի մէջ շաքար աւելացնելով
խմացնում են։

Ծննդկանը ծունր է չոքում օջախից Հեռու, դռան յետևը,
մեղք Համարելով մերձեցնալ օջախին։ Այս երբ երկու ոտների վրայ
ծունր չոքած և երկու կանանց մէջքերից բռնած «ազատ-
ւում է», անմիջապէս պառկեցնում են Հէնց այդ տեղում ածած
ծղօտի վրայ, նախապէս միայն մի սաւան ձգելով։

Հետ անգամ տատմէրը շիշը դնում է կրակի մէջ տա-
քացնում, ապա ծունր դրած կնոջ շուրջը երեք գիծ քաշում
և շիշով (շամփուր) երեք անգամ խաչակնքում, որպէսզի «չարը
գծից ներս չմտնի. յետոյ երբ ծննդկանին պառկեցնում են,
կրկին նոյն տաք շիշով երեք Համակնդրոն շրջան են գծում,
խաչակնքում, շիշը խփում ծննդկանի սնարի մօտ և մի քիչ
աղ ու Հաց դնում ծննդկանի բարձի տակ, որ «չարը չմօտե-
նայ»։

Ծննդկանին պառկեցնելուց յետոյ տատմէրը կռան տակ
մի Հաց է դնում, որ «երեխան դամթով» — բաղդաւոր լինի և
պորտը դնում է քաքորի վրայ, որ «անասնասէր լինի և պոր-
տակտրի» 10—20 կ. ստանալով դնում բերտնը և մի դանա-
կով կտրում պորտը, բամբակի թելով կապում, դանակը մի
տեղ պահում, որ յետոյ մեռնաջրով սրեն։ Ապա ընկերքը
թաղում են կամ գետը ձգում և կամ ծննդկանի տակ ձգուած
ծղօտի Հետ վառում։ Իսկ եթէ այդ ծննդկանի երեխաներն

առհասարակ չեն ապրում. նորածնին արեշատութիւն տալու լուսով ընկերքը թաղում են տան սեամի լետւել:

Եթէ ընկերքը շուտով չի ընկնում, մի Հին, անսպառնաւ Հին տրեխից կապում են, որ այլևս չուշանայ և շուտով ընկնի և կամ ծննդկանին ասում են, որ մի շիշի մէջ բոլոր ուժով փչի:

Պորտը կտրելիս արիւնը քսում են նորածնի ալտերին, «որ կարմիր լինին»:

Սրանից յետոյ տատմէրը լողացնում է նորածնին. ասելով.
 Էհա ջրի պէս ումրդ երկար բլի, Ոստծու աջողութիւնը վրէժ բլի,
 Մսոտ բլիս,
 Լաւ բլիս,
 Ուրախ բլիս:

Այդ ջրից Հանում են, Հայր ու մայր ունեցող և բաղդաւոր Համարուող մի անձն մի քիչ աղ է ցանում երեխայի վրայ և ապա աղը լցնում տատմօր բուռը, որ ցանելով երեխայի բոլոր մասերի, նոյն իսկ բերանի մէջ՝ ասում է.

«Աստուած, դու պահես էս երեխին, չարէն թափես, դեից ազատես, ամեն փորձանքից դու պահես, պահպանես»:

Յետոյ բալուլում է, բալուլի վրայ մի Հաց դնում, իւր ձեռն էլ ծալրին սօխ անցկացրած մի շիշ առնում, դուրս դալիս տանից, դառնում դէպի արեւելք և ասում.

«Սուրբ ընդնակ, էս երեխի փայլ տաս, երկնքիցը ցօղ ցօղայ, գետնիցը պտուղ ստանայ, մենք էլ, մեղաւորներս, սրա շուաքումը ուտենք կերակրուինք»:

Յետոյ դառնում է տուն և երեխային դնում ծննդկանի աջ կողմը: Զի մոռանում նաև շիշը ծննդկանի բարձի տակ դնելու, աւելացնելով նաև դաշոյն, սանդեքը և երբեմն Հրացան, «որպէսզի չարերը չհամարձակուին մօտենալ»:

Այս բոլորից յետոյ Հրաւիրւում է քահանան «տունը փառատելու»: Նա օրհնում է ջուրը և շաղ տալիս ծննդկանի, պատերի, յատակի վրայ, որպէսզի սրբուին և չարերը Հալածուին: Այս ջրից պահում են, որպէսզի ծննդկանն ու տատմէրը շուտ շուտ իրենց ձեռքերը լուանան, սրբեն:

Ուրախակ
հոանդա.

Սուրբ Բեզմակ, էս երեկի
փայլ տաս (եր. 252).

Adoration
du soleil.

Այնուհետև սկսում են խնամել ծննդկանին. նրան նախ մի սոխ են տալիս, որ ծամում և երեք անգամ գլխի վրայից ձգում է, լիտոյ մի քիչ մեղր են ուտեցնում առանց հացի, ապա երկու թերխորտ մու, հալուա, խաւիժ և այլն: Միւսընդհանուր խմացնում են կամ մեղրով, կամ պղպեղով և կամ կիրսամանով (զանճաֆիլ) թէյ:

Սովորաբար ծննդկանի սնունդը լաւ է լինում, որովհետև տան երեխաներից մինը վազում աչքի լուս է տալիս բոլոր բարեկամներին, լայտնելով երեխայի ծննդեան մասին: Իսկոյն իւրաքանչիւր բարեկամ *սեղան* է բերում—հաւ, փաւ, տոլմա, հաց, պանիր և մանաւանդ հալուա: Սեղան բերողները հիւրասիրում են ճաշով: Տատմէրն էլ օգտւում է հանգամանքից և նորածնին հիւրերի գէրկը դնելով պորտակտէք 5—10-ական կողէկ տանում, որ բալուլի վրայ են դնում:

Առաջի երեք օրուայ ընթացքում ծննդկանին անշարժ թողնում են նոյն ծղօտի վրայ պառկած, իսկ երեխային օրը երկու անգամ լողացնում են, երկու անգամ խանձարուրում:

Աւելի պորտը ընկնում է, տան մի անկիւնն են ձգում, որ ամաչկոտ լինի, տան պատի մէջ թաղում, որ երեխան տան հետ կապուած լինի, ամփոփում եկեղեցու կամ դպրոցի մէջ, որպէսզի եկեղեցասէր, ուսումնասէր լինի և այլն:

Այս անցնում են առաջին երեք օրերը՝ տատմէրը լողացնում է թէ երեխային և թէ ծննդկանին, վերջինիս համար անկողին ձգում, նրա մէջ պառկեցնում, իսկ նրա տակի ծղօտը հանում է դուրս և վառում, որովհետև «Աստուածածինն էլ է ծղօտի վրայ պառկել և յետոյ վառել»:

Մինչև կնուսը ծննդկանը անսուրբ է համարւում, նրան չեն մերձենում, նրա գործածած ամաններն առանձին են պահում, նրա բաժնից ուրիշները չեն ուտում:

Կնուսը.—Սովորաբար ծննդաբերութիւնից ութ օր յետոյ կատարում են մկրտութեան խորհուրդը: Գալիս է տատմէրը, լողացնում թէ երեխային և թէ ծննդկանին, ապա մի գառ և մի շիշ օղի, իսկ եթէ աղքատ են, միայն մի շիշ օղի ա-

ուած գնում է քաւորի մօտ և խնդրում, որ առաւօտեան դայ և երեխան մկրտէ: Սովորաբար իւրաքանչիւր գերդաստան ունի իւր տոհմական քաւորը, որին փոխում են միմիայն այն դէպքում, երբ նրա ձեռքը տան վրայ չի գալիս» — այսինքն երբ նրա մկրտած երեխաները չեն ապրում:

Քաւորին ընդհանրապէս շատ են յարգում. սանամալըր նրա հետ չի խօսում, նրա ղռնից երբէք չի անցնում, նրան տեսնելիս փախչում, թաք է կենում, բոլոր նշանաւոր տօներին, ինչպէս՝ նոր-տարուն, բարեկենդանին, զատկին, վարդաւորին, քաւորի համար նուէրներ — բոխչա կամ սեղան են ուղարկում — մրգեղէններ, թխուածքներ, ձու, հաւ, դառ, գուլպաներ, դրամի և ծխախոտի քսակներ, թաշկինակներ և այլն: Քաւորն էլ իւր կողմից սրանց փոխարէն մի որևէ բան ուղարկում է սանամօրը և մանաւանդ սանիկին:

Մկրտութեան օրը քաւորը ուղարկում է կնդուղ և սաւան, իսկ նորածնի տատը՝ նարօտ — սպիտակ ու կարմիր կամ կանանչ ու կարմիր:

Տատմէրը երեխային գրկած տանում է եկեղեցի, ուր դալիս է քահանան և քաւորը: Պալիս են նաև միքանի ազգական կանայք, երեմն էլ մի երկու տղամարդ, բայց ոչ երբէք երեխայի հայրը, այդ խստիւ արգելւում է:

Մկրտութեան խորհուրդը կատարելուց յետոյ երեխան քաւորի գրկում, քահանայի առաջնորդութեամբ շարական ասելով զրնում են ծննդկանի տունը: Երբ ներս են մտնում, ծննդկանը տեղիցը վեր է կենում և կանգնում. քաւորի ձեռքը տալիս են երկու վառած մոմ. նա մօտենում է սանամօրը, որ դէպի երեխան կռանալով վերցնում է նրան և դնում իւր՝ առջև դրուած բարձի վրայ, որի երկու կողմում մի մի հաց է դրուած լինում, որպէսզի երեխան «գովլրթուոր», կարողութեան տէր լինի: Ապա ծննդկանը վերցնելով մոմերը քաւորի ձեռքից, բռնում է իւր երկու ձեռքում, մինչև որ քահանան աւարտում է աղօթքը. ապա բոլորը համբուրում են աւետարանը, խաչամարտը տալիս և նստում ճաշելու: Գերդաստանի մօտիկ ազգականները, 20—30 մարդ, հրաւիրուած են լինում: Նախ

տղամարդիկ և ապա կանայք ճաշում են և «Աստուած երեխին օջախին բաշխէ» ասելով ցրւում:

Երեխայի անունը սովորաբար գերդաստանի մեծն է ընտրում, վերցնելով նրա ծննդեան օրը լիշատակուած սրբերի կամ իրենց գերդաստանի ննջեցեալ կամ ծերացած անդամների անուններէ: Երբմն էլ մի որևէ Հերոսի անուն կամ նոյն իսկ ազգանուն իրր անուն է տրււմ երեխային, այսպէս, օրինակ, կալ Մաղաթով, Բերութով, Վարանցով, Նապալէօն, Աննիբաղ և այլն:

Ահա մի քանի ամենագործածական անուններ իրենց կըրճատումներով.

Կ ա ց ա ն ց

Անահիտ.	Աղիսաբէթ, Սաբէթ.
Ասկեհատ, Ասկի.	Նուեմզար, Նոհեմզար, Նազօ.
Աստղիկ	Գալիանէ, Գարան.
Աստղենիկ.	Հախիսիմէ, Հոռոմիմ, Հուսիկ,
Արուսեակ.	Հոռոմ.
Զառնուշան, Զառնշան.	Բախտագիւլ, Բախշօ.
Հայաստան.	Բէկզատ.
Հայկանուշ, Անուշ.	Թազագիւլ.
Վարսենիկ, Վարսօ.	Գիւլխաս.
Վարդիթեր, Վարդօ.	Խանում, Խանըմ, Խանօ, Խանիկ,
Վարդիշաղ.	Թալալ.
Ջուշանիկ, Ջուշան, Ջուշի	Նազլուխան, Նազլխան.
Սաթենիկ, Սաթօ.	Ջահզատ.
Մանիշակ, Մանշակ.	Սահարգիւլ, Սհարգիւլ.
Սանդուխտ, Սինդուխտ	Էփեմիա, Էփօ.
Իսկուհի.	Փեփել.
Ջողեր.	Դարիջան.
Բարբառէ, Բաբառ.	Մարգարիտ, Մրգարիտ.
Սիրամարգ.	Անուշիկ.
Հերիքնազ, Հերիք.	Մանիա.
Մալաք.	Էլիսօ.
Մարիամ, Մարիկ, Մարօ.	Վարինկա, Վառօ.
Մազթաղ.	Կատինկա, Կատօ.

Տ Դ Ա Մ Ա Դ Գ Կ Ա Ն Գ

Աշխարհբէկ.	Անաստաս.
Անուշաւան, Անուշ.	Անդրէաս, անդրի.
Արամ.	Աննիբադ.
Արամայիս, Ամաս.	Անտոն, Անտայ.
Արտաշէս, Արտադ, Արտուշ.	Արզման.
Գարեգին.	Ըրիտտակէս, Արստակ, Բստակէս.
Գեղամ,	Առաքել, Ըռաքել.
Գրիգոր, Գիքոր.	Բարսեղ.
Լևոն, Լեւան.	Բեբութով, Բեբուդ.
Կամսար, Կամսայ.	Թաթէոս, Թաթի.
Կիրակոս.	Յովհաննէս, Ուհանէս, Ունան.
Հայկ.	Յօնան.
Ղևոնդ, Ղևանդ.	Նապակէօն.
Պապի, Պապուշ, Պապայ.	Ոսկան.
Պատուական.	Պետրոս, Պետի, Պետոյ.
Ռուբէն, Ռուբէլ.	Պաւլէ.
Սահակ, Սհակ.	Սաղաթէլ, Սաղոյ.
Վարդան.	Սարիրէկ, Սարոյ.
Վարդապար.	Սահարգիւլ.
Տիգրան, Տիգոյ.	Սարգիս, Սաքոյ, Սաքի.
—	Վասիլ, Վասոյ.
Աւարոն, Հարոն.	Վարանցով.
Ամիրխան.	

Մկրտութիւնից յետոյ երեք օր չին լողացնում երեխային, որպէսզի «մեռոնը վար չգայ» և երեխան «անմեռոն» — անպատկառ — չլինի, մանաւանդ եթէ աղջիկ է: Երեք օրից յետոյ նոյն տատմէրը Հացի տաշտը դնում է թոնրի վրայ և լողացնում երեխային, ջուրը թափում կամ թոնիրը և կամ օջախը, որպէս սուրբ տեղեր, որովհետև նրա մէջ գտնուում է մեռոնի մնացորդներ:

Միջանի տատմէրներ երեխային մեռոնից Հանելիս ասում են.

Հօրով ըլի,

Մօրով ըլի,

Բաղդաւոր ըլի,

Աստղով ըլի.

Փայտով ըլի,

Ծրլով ըլի.

Աստուած պահէ պահպանի:

Ոմանք էլ ձեռքը քսում են աղջիկ երեխայի գլխին և ասում.

Կեսուրդ մազ է ուզում,

Պատընդ ոմոտէն¹⁾,

Ջրի երկենքովը,

Կարմնջի լէնքովը...

Այս այն հաւատով, որ երեխայի մազերը երկար լինին:

Մկրտութիւնից մի շաբաթ լետոյ, որպէս հատուցում քաւորի կրած նեղութեան, ծննդկանի տանից ուղարկում է քաւորանց տուն մի քանի զոյգ զաթալ, տապակած հաւ, մրգեր, դուլպալ, պահիճ և այլն:

Մանկա ուսմութիւն.—Սովորաբար օրը երկու անգամ խանձարուրում են երեխային և պառկեցնելիս պարկի մէջ ածած և փոքր ինչ տաքացրած հող դնում տակը: Քացի կիրակի, չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերից, ամեն օր լողացնում, ամեն լաց լինելիս ծիծ տալիս, օրօրում, նախիկ ասում, քրնացնում:

Սրանից տաս տարի առաջ ծննդից երեք, իսկ այժմ միայն մի օր լետոյ են ծիծ տալիս, որպէսզի երեխան համբերող լինի:

Առանց որոշ ժամանակի, լաց լինելիս միայն, ծիծ են տալիս և ժողովրդական առածն էլ հաստատում է այս ասելով. «Երեխան մինչև լաց չլինի, մայրը ծիծ չիտայ»:

Սովորաբար մինչև նոր լուծիւնը կամ 3—4 տարի ծիծ են տալիս: Սրանից աւելի երկար զգուշանում են ծիծ տալու, որովհետև հաւատում են, թէ շատ ծիծ ուտողը բժամիտ կառող է լինել:

Պատմում են դէպքեր, որ ամուլ կանայք, ինչպէս օրինակ, օձնեղի Ղուկանց Ալէքսանդրի կինը, մի օտար երեխայի

¹⁾ Սամի թոկ:

անց են կացնում իրենց շապկի միջով, որդեգրում և սկսում իրենք ծիծ տալ: Միքանի օրից այդ ամուլ կանանց ստինքից սկսում է կաթ գալ:

Երբեմն էլ պառաւ կանալք, ինչպէս օրինակ, օձնեցի Ճարոյնց լիսուն տարեկան պառաւը, որ քսան տարուց ի վեր երեխայ չեր ունեցել, իրենց դստեր կամ հարսի մահից լիսու իրենք են սկսում ծիծ տալ իրենց թոռներին:

Կաթ անելացնելու համար ուխտ են գնում Կուրթան դիւղի մօտ գտնուած «Կաթնաղբիւրը», մոմ վառում, խունկ ծխում, ստինքներն այդ ջրով լուանում և խմում:

Միեւնոյն նպատակով և նոյն կերպ ուխտ են գնում նաև Օհան Օձնեցու վանքի մօտ գտնուած «Օձի պորտի» աղբիւրը:

Իսկ եթէ այս միջոցները չեն օգնում, այն ժամանակ լանձնարարում են մի ուրիշ կնոջ, որ ծիծ տայ, միայն այս դէպքում աշխատում են, որ այդ կինը «հալալ կաթնակեր» լինի, որովհետև «դայի հետ մտածը հոգու հետ դուս կը գայ»:

Եւ կամ կովի կաթով են կերակրում, մի քիչ ջուր և սառը շաքար խառնելով հետը: Մի տաս տարի առաջ այժմեան ծծուկի (СОДОКЪ) փոխարէն գործ էին անում եզան եղջիւր, վրան կովի ծիծ, կամ մաքրած մորթուց կարած մի պտուկ անցկացնելով:

Իսկ եթէ կաթը չատ է լինում գառան կամ մեծ երեխայի ծծել են տալիս, շէկ հողը մաղում, անայի թանի հետ շաղախում քսում են ծծերին կամ հումալը (գետի ափից կտրուած քառանկիւնաձև, խոտայից հողի շերտ) սառը սառը դնում են ծծերի վրայ, կամ արաղի սապոնը մեղրով եփում և շորի վրայ քաշած դնում ծծերի վրայ և կամ քացախում թրջած հաց են դնում վերան:

Երեխային ծծից նորոնլիս ստինքների վրայ քսում են շաղախած աղ ու մեղր, հաւի ծերտ, ծխամուրճի կեղտ, և կամ շապկի բացուածքը կարում են:

Կնոջ կաթը իճը դնել են գործածում աչքի հիւանդութեան դէմ. — բամբակի վրայ սառը շաքար են ցանում և ապա կաթի մէջ թաթախելով դնում ցաւած աչքի վրայ:

Մօր ամենամեծ Հոգսերից մինն էլ երեխային չարից ազատելն է, որովհետև եթէ անհոգ գտնուին, «չարերը կըտանին երախային» — (այսինքն կը կապտին և կը մեռնին): Այս նպատակով խոզի պինչը չորացնում և կապում են օրօրոցից, որովհետև «չարերը խոզերին չեն մօտենում»: Իսկ եթէ այս միջոցը չի օգնում և միևնույն մօր մի քանի որդիները այսպէս տարւում են, «թփլխի» են լինում, այն ժամանակ մի նոր երեխայ ծնուելիս դուրսնի շղթան ձգում են ծննդկանի շուրջը, որպէսզի արդիւնն չարերին այդ շրջանից անցնել և մօտենալ երեխային կամ նրա մօրը, ապա, երբ նորածինին լողացնում, աղում և խանձարութեամբ են, երեք անգամ տան Հերթիկից անց են կացնում և դռնից ներս բերում:

Նոյն նպատակով դիմում են Հետեւալ միջոցների.

ա. Երեխային մկրտում են ոչ թէ եկեղեցում, այլ տանը, թոնրի վրայ, տաշտի մէջ:

բ. Փաթաթում են էշի ծնի (նոր ծնած սփաշի շապիք) մէջ և այդպէս պահում մինչև երեք օր:

գ. Մի սև Հաւ են խեղդում և երեխայի ծնուած օնենակի շէմքում թաղում:

դ. Սև կատուի ականջը կտրում են և երեխայի քթի տակ ծխում:

ե. Երեխան ծնուելիս խախալի (մեծ մաղ) մէջ են առնում:

զ. Երեխային եօթն օր կշռում են քաքորի Հետ և քաքորները դետնում թաղում:

է. Երեխային մի ուրիշ, բաղդաւոր որդիների տէր կնոջ շապիկի բացուածքով անց են կացնում, որպէս թէ նրանից է ծնւում:

ը. Երեխային ծախում են մի որևէ մարդու և իրենք վերցնում «իբր ուրիշի որդի» պահում:

թ. Երբ երեխային մկրտելուց լետոյ եկեղեցուց տուն են բերում, դնում են մի թուրքի գերկ, իբր թէ այդ ոչ — քրիստոնեան է քաւորը եղել:

Իսկ շար աչքից պահելու Համար մի քիչ խոզի մաղ, մի

կոտորուած ասեղ և մի քիչ մոխիր ածում են մի քսակի մէջ և կախում երախայի վրից. կամ եօթ հատ աչքուլունք եօթը հողի (չորս կին և երեք տղամարդ) աղօթում են և մանկան թիկունքին կարում, կամ օրօրոցից կախում և կամ ուղտի մաղ եմ պահում մօտը:

Չատ անգամ երեխաները *«կոխւում»* են — Հետզհետէ նիհարում և մեռնում և այս առաւելապէս այն դէպքում, երբ քառասունքը չլրացած մի մարդ ներս մտնելիս երեխային չեն բարձրացնում տեղից, երբ մի քառասունքոտ կին է գալիս երեխայի մօտ և այլն:

«Կոխից» բժշկուելու միջոցները Հետեւեալներն են.

ա. Մահմեդականի գերեզմանի վրայ լողացնում են երեխային:

բ. Եօթ տնից մօտ են մուրում, հայում և մի ծակ տախտակի միջով ածում ջրով լի մի թասի մէջ. մօմի «տացած» ձեւից գուշակում, թէ ինչից «կոխուած» պիտի լինի — ինչից է յառաջացել Հիւանդութիւնը — և ապա շորի մէջ փաթաթում և մի խաչ-ճանապարհի մէջ թաղում:

գ. Չորեքշաբթի, ուրբաթ և կիրակի երեկոներն տանում են ներկարարի մօտ, նայել են տալիս ներկարարի կարասի մէջ, մօմեր վառում կարասի շրթունքին, և խունկ ծխում:

դ. *Մուսիան*¹⁾ խմացնում:

ե. Երեխայի հօր ոտերի վրայ լողացնում են:

զ. Ծիծեռնակի սուրբ Համարուած բունը կամ դալլի բերանը ձգում են տաք ջրի մէջ և այդ ջրով լողացնում երեխային:

է. Ծալրայեղ դէպքում երեխային տանում դնում են մի աւերակ ջրաղաց, «որ սովորաբար լի է լինում սատանաներով» և այդտեղ թողնում 3 — 4 ժամ: Երբ վերադառնում են վերցնելու, կամ մեռած են գտնում, կամ առողջացած:

¹⁾ Ժողովուրդը մօմիան է կոչում այն քարացած ձանձախարիթը, որ գոյանում է դարաւոր խաչքարերի վրայ՝ մօմերի չաճախ վառուելուց:

Երեխային կայծակի հարուածից ազատելու համար աւագ հինգշաբթի օրը եկեղեցում սպիտակ, կարմիր և կանանչ թելեր միմեանց հետ ոլորում են և հետեւալ առաւօտեան, ուրբաթ օրը, ալդ թելով երեխայի գլխարկի, արխալուղի և կամ չուխի մէջ ծառ ասղնագործում: Եյս ասղնագործած ծառը կոչւում է ուրբաթարուր:

Երեխայի կաթնաոամները դուրս գալիս մայրը նրա հագած շապկիւր մի քիչ պտտում է ասելով. «Իս շապկի պէս առամի տեղն էլ պտտուի, ատամը դուրս գայ:» Երբ լնտերքը սկսում է եռ գալ, կպնած սոխ են տալիս երեխայի ձեռքը, որ խածոտ, եռքը անցնի:

Աւ երբ երեւում է առաջին կաթնատամը՝ ծանդիւ են անում. — ցորեն են խաշում, քամում, մի քիչ հովացնում և աղա երեխայի գլխին մի թաշկինակ ձգելով ածում են գլխին: Մի քանի գիւղերում հաւեր են կանչում, որ հաւաքեն ծանդիւր, իսկ մի քանիսում ուրիշ փոքրիկ երեխաներ:

Իսկ երբ ընկնում է ատամը, ձգում են թոնրի սնուածքի մէջ ասելով.

Մուկ մուկ տար ու բի,

Իմ երեխի համա էրծաթի ատամ՝ բի:

Երբ երեխան մի տարեկան է դառնում, ծննդեան օրը դնում են նրան այն տեղ, ուր նա ծնուել է և երեք անգամ շաւռ տալիս, որպէսզի բրան գտնող լինի:

Ոտ նշնելու համար երեխային հօր ոտների վրայ դնում լողացնում են, ս. նշանի թնդոցի միջով երեք անգամ անցկացնում. թթխմորը կամ ծիծեռնակի բուռը ձգում են տաք ջրի մէջ և դրանով լողացնում երեխային:

Բռնում են երեխայի ձեռքերից, կանգնեցնում ասելով.

Տոտայ,

Կանանչ խոտ ա:

Մէրն ուրախանայ,

Երեխէն տոտ ա:

Ման—գալուն օգնելու համար ծնն են շինում:

Երեխային մենակ թողած միջոցին վերան մի շիշ կամ մի խանձող են դնում, որպէսզի «չարքերը չմօտենան»:

Մինի մօտ տանելիս, առաջին անգամին վերջինս երեխայի ձեռքը մի ձու է տալիս (եթէ նա տղայ է) որպէսզի ձուի պէս սպիտակամորուս դառնայ, կամ ծոցը մի քիչ սպիտակ բուրդ դնում, (եթէ աղջիկ է,) որպէսզի բրդի պէս սպիտակահեր դառնայ:

Եթէ երեխան ուշ է լեզու ելնում, եթէ եկեղեցիների բալանիններ են քսում բերանին, որ շուտով սկսի թոթուել, իօկ եթէ ցանկանում են, որ նա «լեզուանի» — ճարտարախօս— լինի, ծիծեռնակի լեզուն քսում են նրա բերանին և երբէք կովի լեզու չեն տալիս ուտելու:

Եթէ երեխան հոլ է ուտում, կանանչ մողեսը քցում են մի փոքրիկ տոպրակի մէջ, մոխրով լցնում և երեխայի մէջքին կապած պաՀում վեց ամսից մինչև մի տարի:

Երբ երեխան սաստիկ հազում է, մի տիկին են շինում և տանում մի աւերակի մէջ թաղում, որպէսզի հազը կտրուի:

Երբ երեխան ծաղիկ կամ կարմրուկ է հանում՝ ընկոյզը ծեծում, փոքրիկ մոմ շինում և մի ափսէում երեք հատ դրած վառում են երեխայի սնարի մօտ, կարմիր շորեր են փռում շուրջը, օշարակ են սրսկում պատերին, որպէսզի «ծաղկամէրը» քաղցրութիւնով Հեռանայ:

Նստողներն էլ տօն են պաՀում և միմեանցից Հեռու մնում: